

Prodor nemške vojske v uničeno Kočevje

Smrt zverine in »heroja« Bračiča (2.)

IVO ŽAJDELA

Nadaljujemo opis partizanskega napada na domobransko postojanko v Kočevju decembra 1943, ki je zahteval smrt skoraj 150 ljudi, več kot 200 je bilo ranjenih. Napad je nadzoroval poveljnik glavnega štaba Franc Rozman - Stane, ki se je že v Španiji izuril za revolucionarnega vojščaka.

Franci Strle, *Tomšičeva brigada 1943*: »Tudi 2. četa se je mimo gospodarskih poslopj do strnjjenih hiš prebila brez žrtev. Pravi nemški odpor se je začel iz večje hiše nasproti sedanje občine. Tam je hotel cesto prečkati neki starejši duhovnik. Partizani so mu branili, toda odvrnil jim je, da Nemci nanj ne bodo streljali. Samo stopil je na cesto, pa se je že valjal v krvi. Čez nekaj časa se je pognal Ivan Horvat iz Adlešičev, pomočnik pri Cirilovi težki bređi, pa je bil zadet v glavo. Med naskokom jo je namerilec Anton Dragar - Ciril skupil v stopalo desne noge. Tam je bil ranjen še puškomitraljezec Pavel

Nagode z Vrhniko. Vendar so njegovi tovariši tisto hišo zavzeli tako, da so prekopali zid. Nemce v njej so dobili in pokončali.

Po zaslugi napol gluhega Triestina, ki je zadeval z lahkim minometom kot za stavbo, so sovražnike pregnali tudi iz sosednje stavbe. Tako je šlo naprej od hiše do hiše. Ako s partizanske strani ni bilo oken ali vrat, so odprtino skozi zid skopali s krampom ali plastično mino, da so se brez mrtvih dokopali do oken na nasprotni strani, kamor so postavili mitraljeze in minomet, s katerimi so krili nov naskok. Še pred mrakom so osvojili vse hiše do mostu. V pred-

zadnji je padla namestnica političnega komisarja 1. čete Tončka Hočevnar iz Velikih Lašč, stara komaj 25 let. Zadeta je bila skozi šipo naravnost v srce.«

Rozmanova vloga

»Tačas so enote, ki jih je spremljalo 15 partizanov VOS, preiskovale zavzete predele Kočevja. Izkazalo se je, da so se nekateri sovražniki potuhnilo. Malo je manjkalo, da ni zaradi tega padel komandant glavnega štaba Franc Rozman - Stane, ki je s političnim komisarjem Borisom Kraigherjem - Janezom, komandantom 7. korpusa Rajkom

Tanaskovičem in njegovim operativnim oficirjem Jožetom Klanjškom - Vasjo obiskal štab Tomšičeve brigade v Šalki vasi. Po pogovoru v štabu sta Rozman in Kraigher želela oditi na položaje. S spremstvom sta šla mimo požgane hiše, iz katere so padli streli. En izstreljek je komandanta Franca Rozmana - Staneta oplesknil po roki, Boris Kraigher - Janez pa je dobil drobec odbite krogle v nos. Ob preiskavi so ujeli možaka v kožnem jopiču, ki je bil poprej taksist v Metliki. VOS ga je že dolgo iskal. O njem je imel poročilo, da je kot partizanski šofer zapeljal med Nemce v Petrino oklepnik, poln borcev komande mesta Kočevje. Brigadno vojaško sodišče ga je obsodilo na smrt, bil pa je silno močan človek in bi bil administratorja Rudija Puharja - Razina skoraj zadavil.

Med čiščenjem mesta proti Marijinemu domu so ujeli Franca Henigmmana, Alojza Grebenca in Jožeta Goršeta iz Rakitnice, ki so že 17. septembra 1943 pobegnili iz 1. bataljona Tomšičeve in prestopili k domobrancem. Tudi te izdajalce je brigadno vojaško sodišče spoznalo za krive in jih obsodilo na smrt. Ustreljeni so bili 11. decembra 1943.«

Ob istem času je dobil povelje za prehod čez Rinžo med sokolskim in gasilskim domom tudi 2. bataljon Tomšičeve brigade. Ta je imel malo več sreče. Deloma s pomočjo gasilskih lestev, desk in drugega gradiva, deloma pa prek jezua je Rinžo najprej prešla 1. četa. Za njo se je to posrečilo še Perhajevevemu vodu 2. čete. Na drugo stran Rinže je prišla tudi udarna skupina 4. bataljona, ki so jo sestavljali borci 1. čete, in to tako, da je čez most z Roške ceste porivala voz s sodi, ki so bili napolnjeni s peskom.

Nemci vdora čez Rinžo niso pričakovali, zato so iz utrdb pri nekdanji karabinjerski postaji (zdaj dom upokojujencev) zbežali, potem pa še iz stare osnovne šole. Tam okoli je nemških vojakov veliko popadalo, po parku so ležali kakor snopje. Toda njihovo poveljstvo je hotelo dobiti nazaj izgubljene položaje, ne glede na žrtve. Tako se je zgodilo, da je nekdanja karabinjerska postaja kar trikrat menjala gospodarja, osnovna šola pa dvakrat.«

Pot »v nebesa«

»Čez noč je štab divizije zagotovil topniško podporo za prodor prek glavnega mostu pri gostilni Tschinkel. Ko se je 11. decem-

bra zdanilo, je tam že stala havbica 100 mm, za zidovi Tcshinklovega hleva pa so čakale spočite čete 3. bataljona Loške brigade, ki so jih uvedli v boj iz rezerve v Šalki vasi. V kritju jeklenega ščita so topničarji izstrelili nekaj težkih granat v mitralješka gnezda, ki so bila na oknih zgradbe onstran Rinže na desni strani mostu. S tem so bile glavne odporne točke uničene, prevladujoči balkonček, od koder je še do nedavnega kosil domobranski mitraljez, je zgrmel v Rinžo. Potem so topničarji v kritju ščita potisnili havbico na desno stran ulice ter od tam usmerili tri ali štiri granate še na strelne line v zvoniku. Takoj za tem je most pretekla mitralješka desetina iz 2. čete 3. bataljona Loške brigade. Zavzela je cerkev in topove, ki so stali pred njo. Pri tem sta bila ranjena komandir čete in vodnik voda, četni bolničar pa je padel. Kljub tem žrtvam so prek mostu hitele nove in nove skupine borcev. Most in okoliške zgradbe so bile v rokah partizanov. Isto velja za dve havbici 100 mm in en poljski top 75 mm, ki so jih domobranci dobili v roke iz skrivališč 18. divizije, in za protitankovski top 47 mm, ki so ga dobili ob napadu na 3. bataljon Tomšičeve na Starem Bregu.

Tretji bataljon Loške na čelu z Bogdanom Marčenkem - Tigrom je zavzel cerkev, zvonik in sklop zgradb na levi strani poleg cerkve, hiše očistil in se v njih dobro utrdil, tretji bataljon Tomšičeve pa je naskočil hiše na desni strani mostu. Ob prehodu čez uličico med kavarno in takratnim hotelom Trst (zdaj Trg odposlancev 6 in 10), ki so jo obstreljevali sovražnikovi mitraljezi iz gradu, so borci nametali klafrskih polen, da so si zagotovili varen dostop do naslednjega sklopa zgradb in skozi nje proti grajski konjušnici. Prodirali so od hiše do hiše po obrežju Rinže in s podstrešja na podstrešje. Na enem izmed podstrešij je neki partizan vrigel bombo med domobrance, ki so navalili na vrata, kjer pa so bili pokošeni. Operativni oficir Viktor Cvelbar - Stane je med njimi prepoznal dva zagrizena belogardista iz Šentjerneja. Nekaj jih je bilo skritih po omarah ali pod posteljami. Takoj so poskrbeli, da so prišli v nebesa po najkrajši poti.«

Bračičeva smrt

»Druga četa 3. bataljona Tomšičeve je zavzela tudi hišo, ki je bila gradu najbližja. Osvojili so jo tako, da so s krampom sko-

Lažnivi »spomenik« sredi Kočevja molči o tem, da so komandanta Mirka Bračiča ubili lastni vojaki

pali v zidu luknjo. V njej je Anton Dremelj - Ante ujel dva domobrancia z Gradeža, ki sta bila skrita pod posteljo.

Tretja četa 3. bataljona Tomšičeve je osvojila grajske hleve. Tam je namestnika četnega komandirja Jožeta Kolenca brcnil konj, da je zletel vznak v lijak za seno. Ko je po sili razmer pogledal navzgor, je zgoraj zagledal Nemca, ki so ga potem brž ujeli. Imel je mavzerico in ročne bombe. V tistih hišah sta četi zaplenili 4 puškomitraljeze in 15 pušk. Partizane je presenetilo, ker so bili z nemškim orožjem oboroženi tudi kočevski domobranci.

Med temi boji so minometni drobcu raniili Lidijo Puhar - Lajdi in desetarja Franca Vreša - Zora, oba iz 1. čete 3. bataljona Tomšičeve, v že omenjeni uličici pri hotelu Trst pa je padel komandant 14. divizije Mirko Bračič.«

Bračičevo smrt je Strle v opombi opisal kot umor: »Kaže, da Mirka Bračiča ni zadela sovražnikova krogla. Takratni komandant 13. SNOB Loške Franc Bobnar - Gedžo je tik pred svojo smrtjo (samomorom) v Novem Sadu povedal Petru Stantetu - Skali, da je on streljal na Bračiča. Gedžo je hotel s tem tveganim dejanjem narediti konec Bračičevemu krutemu odnosu do navadnih borcev, zlasti pa do starih partizanov, ki so bili obsojeni na smrt in ustreljeni za vsakršno malenkost, še pogosteje pa zaradi ugovora ali osebne zamere.«

»Nekako ob istem času je bil na nasprotni strani gradu v roko huje ranjen še načelnik divizijskega štaba Mile Kilibarda, vse to pa napadalcev ni zmedlo. Poveljstvo nad 14. divizijo je prevzel Jože Klanjšek - Vasja.«

Ostri spopadi

»Zaradi zavzetja severnega in vzhodnega venca zgradb na notranji strani Rinže so

Ruševine na trgu in cerkev

Razdejanje na glavni ulici

Uničeni Auerspergov dvorec

Uničenje in smrt v Kočevju

se Nemci in domobranci čutili močno utensnjene. Svoj položaj so nameravali izboljšati z nasprotnimi napadi, vendar proti 3. bataljonu Tomšičeve ter 1. in 3. bataljonu Loške niso imeli prav nobenih možnosti za uspeh, zato so poskušali zrahljati obkolutveni obroč vsaj proti jugu, od koder sta pritiskali Šerčerjeva brigada in 3. četa 2. bataljona Tomšičeve. V to smer so zabili več klinov, kar je izzvalo ostre spopade. Da bi zmanjšali nemški pritisk na jugu, so proti gradu in nemškemu vojakom v bok napadle enote 4. bataljona Tomšičeve, ki so morale med naskokom preskakovati prek mnogih padlih sovražnikov in partizanov.

Do opoldne 11. decembra ni bilo zunaj kočevskega gradu nobenega Nemca ali domobranca več, v njem pa polno ranjencev. Ob 13. uri jih je bilo že 70, med njimi celo kapetan varnostne policije Fridolin Guth, ki je poveljeval nemški četi in njenim slovenskim hlapcem. Prvo nadstropje gradu, kjer so ležali ranjenci, je bilo nenehno pod ognjem partizanskih topov, ki so povzročali nove in nove žrtve. Ranjence bi bilo treba prenesti v pritličje, kjer so bila okna manjša in zidovi debelejši, toda za to je kapetan Guth potreboval bojni predah. Ker je prek radijskih valov prestregel brzovjavko, da v Kočevje hiti pomoč, se je v njem zbudilo upanje, da bo napadalce ukanil in pridobil na času.«

Le domobranci

»Ob trinajstih in trideset minut so partizani Loške brigade zaslišali klice: 'Ne streljajte! Ne streljajte!' Hkrati so uzrli človeka, ki je mahal z belo zastavo na metli. Ko je prihitel do njih, je povedal, da nosi sporočilo za partizanskega komandanta, nakar so se dogovorili za pogajanja, ki se bodo začela v kavarni pri hotelu Trst ob štirinajstih. Na pogovor ob napovedani uri so prišli komandant Tomšičeve podpolkovnik Stanko Semič - Dakl ter Franc Bobnar - Gedžo, komandant, in Drago Benčič - Brkin, politični komisar Loške brigade.

Dr. Premrov je povedal, da nemški komandant Guth prosi, da partizani ne bi ob-

streljevali grajskega krila proti cerkvi, kjer so ranjenci, in da prihaja pomoč branilcem v Kočevje. V odgovor na te besede je Franc Bobnar - Gedžo vzel kos papirja in nanj napisal, naj se vdajo, razorožijo domobrance in orožje pripeljejo na most. Vsem Nemcem, ki se bodo vdali, je zagotovil življenje. Dodal je še, da bo partizansko poveljstvo na odgovor čakalo 30 minut, nato bo obnovljeno topovsko obstreljevanje in podobno.«

Kot vidimo, so partizane zanimali predvsem domobranci. Nemškemu poveljniku so sporočili, naj jih razoroži, Nemci pa bi se s tem rešili. Seveda, šlo je za revolucijo, partizanska paravojska je bila revolucionarna vojska. Uničiti je bilo potrebno domobrance, Nemci so bili manj pomembni. Iz pogajanj potem ni bilo nič.

Uničevanje in ropanje

Strle: »Medtem so se partizani pripravili za rušenje vojaško važnih zgradb ali naprav ter za odvoz plena. Rudnik rjavega premoga so temeljito razdejali že prve dni, nato so se spravili na postajno poslopje, ki so ga požgali, obenem pa uničili še 30 železniških vagonov. V soboto po premirju so prišli na vrsto še ljudska šola, župnišče in vojaške barake. Odvoz hrane, čevljev, tekstilnega blaga, zdravniških potrebščin in drugih izdelkov, ki so bili pomembni za osvobodilni boj, so opravili ali zavarovali partizani Pakarjeve čete.«

Brž po prenehanju premirja in še pred mrakom je šla v napad 1. četa 3. bataljona Tomšičeve. Operativni oficir poročnik Viktor Cvelbar - Stane jo je popeljal skozi labirint zgradb med gradom in Rinžo. Pot jo je vodila po hodnikih, kletah, podstrešjih in celo po strehah. Napadalci so nameravali priti do grajske konjušnice, da bi v kočevski grad vdrli od zadaj. Prišli so do vrat, ki pa so bila trdno zapahnjena. Borci so si dajali opravka okoli njih, da bi jih odprli, nato pa se je morala četa vrniti, ne da bi dosegla kakšen uspeh.«

»Težišče napadov na kočevski grad se je tisti večer preneslo k bataljonom Šerčerjeve, 2. bataljonu Tomšičeve in 3. bataljonu Loške

brigade, kjer so pri streljanju na grad prišli do veljave topovi, predvsem obe havbici 100 mm. Največ uspehov je dosegla Šerčerjeva brigada, ki je imela dovolj razstreliva in izkušene minerce.«

»Prvo luknjo v grad je naredil vodnik Milivoj Dubrovič - Rado, in sicer v grajski steni onstran podrtije razstreljenega hleva. Toda skozi se ni dalo priti, odprtino je bilo treba povečati. Z minercem Mateličem sta v luknjo potisnila sodček plastika, vanj vta knila detonator in prižgala zažigalno vrvičo, toda tisti hip je mednju padla nemška ročna bomba in oba hudo ranila. Dubrovič in Matelič sta komaj še našla toliko moči, da sta se odplazila proč. Ko je počilo, so popokale vse šipe po okoliških hišah, vrzel v dva metra debelem zidu pa je bila še zmeraj premajhna. Pravi učinek je prinesel šele tretji minski naboj. Zanj je Jože Mlinar - Ciril porabil kar 150 kg razstreliva Nobel 808, ki so mu ga znosili borci v nahrbtnikih pod varstvom zapornega ognja. Tretji minski tresk je zid načel na široko in visoko, grad je odprlo tako, da se je sesulo na tla še nadstropje z vsem, kar je bilo v sobah.«

Z ognjem

»V kadečo se vrzel so planili Zdešarjevi borci in si krčili nadaljnjo pot z bombami in puškomitraljezi, do hodnikov pa niso mogli priti. Medtem ko so plezali čez razdejano sodno pohišstvo, se prebijali skozi prah in ruševine, so sovražniki zatrpali vse dostope na hodnike in se uredili za obrambo. Vnel se je silovit boj. Sovražniki so metali ročne bombe in kosili z mitralješkimi rafali. V tem meteu je padel partizan Janez Križ - Volbenk.

Tedaj so se partizani odločili, da branilce gradu omeščajo z ognjem. Pod varstvom mitralješkega streljanja so šerčerjevci nanosili slame in dračja, sodno pohišstvo in arhive pa polili z bencinom. Vzbuhtel je mogočen plamen, ki je zajel strop, od tam se je pošastno širil narazen in kvišku, vode med branilci pa ni bilo niti za žejo, kaj šele za gašenje.

Drugo vrzel v grad so naredili topničarji s havbico 100 mm, ki je tolkla s stičnih položajev med 1. in 3. četo 2. bataljona Tomšičeve brigade, nekje z roba ceste pred sedanjim hotelom Rog. Ta havbica je odprla stranski vhod v grad in ga razširila, težke granate pa so naredile tudi več velikih odprtih nad vrati v prvem nadstropju. Sprva se partizani niso mogli prebiti skozi ta vhod: vsak, ki je to skušal, je padel. Do petih zjutraj pa so topovi tako razmeščali obrambo, da se je udarni skupini iz 2. bataljona Tomšičeve posrečilo vdreti v grad in zavzeti stranske stopnice, kjer so zanetili še en požar. Pri tem je nek partizan zabrisal v kletne prostore nasekano kragujevsko bombo, ki je hudo ranila 7 domobrancev pa tudi 10 ujetih partizanov in 4 partizanke.«

(nadaljevanje prihodnjič)